

Avizul Comitetului Economic și Social European privind Cartea verde „Drepturile de autor în economia cunoașterii”

COM(2008) 466 final

(2009/C 228/08)

La 16 iulie 2008, în conformitate cu articolul 262 din Tratatul de instituire a Comunității Europene, Comisia Europeană a hotărât să consulte Comitetul Economic și Social European cu privire la

„Cartea verde «Drepturile de autor în economia cunoașterii»”

Secțiunea pentru piața unică, producție și consum, însărcinată cu pregătirea lucrărilor Comitetului pe această temă, și-a adoptat avizul la 11 martie 2009. Raportor: dl RETUREAU.

În cea de-a 452-a sesiune plenară, care a avut loc la 24 și 25 martie 2009 (ședința din 24 martie), Comitetul Economic și Social European a adoptat prezentul aviz cu 173 de voturi pentru, 6 voturi împotriva și 2 abțineri.

1. Introducere

1.1 Scopul prezentei Cărți verzi este de a dezbate cele mai bune metode de difuzare online a cunoștințelor în cercetare, știință și învățământ și de a încerca să găsească răspunsuri la anumite probleme legate de rolul drepturilor de autor în societatea cunoașterii.

1.2 Prin „dreptul de autor” se înțeleg dreptul de autor și drepturile conexe, noțiuni care au succedat termenului clasic de „proprietate literară și artistică”⁽¹⁾. Acesta face obiectul unei protecții repartizate între mai multe convenții și organizații internaționale, cum sunt, în special, Convenția de la Berna, administrată de OMPI⁽²⁾, și Acordul TRIPs privind proprietatea intelectuală legată de comerț din cadrul OMC.

1.3 Alcătuită din două părți, Cartea verde se referă la problematica generală a excepțiilor de la drepturile exclusive ale titularilor dreptului de autor și ai drepturilor conexe, a doua parte fiind consacrată problemelor pe care le ridică excepțiile și limitările cel mai des întâlnite în difuzarea cunoștințelor, și ocaziei de a adapta aceste excepții la era digitală.

1.4 Excepțiile și limitările dreptului de autor prevăzute în Acordul TRIPs au o interpretare strictă.

1.5 În cadrul reexaminării pieței unice⁽³⁾, Comisia a subliniat necesitatea de a încuraja libera circulație a cunoștințelor și inovarea. Comitetul susține pe deplin această orientare, care este indispensabilă aplicării ulterioare pe teren a Strategiei de la Lisabona.

⁽¹⁾ Din motive de extindere la noi domenii și obiecte ale creației intelectuale.

⁽²⁾ Organizația mondială a proprietății intelectuale.

⁽³⁾ COM(2007) 724 final, 20.11.2007 - O piață unică pentru Europa secolului XXI.

1.6 Dreptul de autor și drepturile conexe sunt abordate în cadrul a nouă directive⁽⁴⁾. Autorii programelor de calculator sunt asimilați autorilor de creații literare și artistice, dar în dreptul pozitiv, ca și în practică, drepturile lor sunt mai restrânse decât „drepturile de autor” clasice.

2. Aspecte generale

2.1 Filozofia directivei de armonizare a anumitor aspecte ale dreptului de autor și ale drepturilor conexe în societatea informațională (în cele ce urmează, „directiva”) constă în asigurarea maximei protecții a autorilor. Potrivit Comisiei, directiva ar trebui să rămână integral aplicabilă la era digitală, caracterizată de dematerializare și de transmiterea instantanee a operelor literare și artistice, a publicațiilor tehnice și științifice, a operelor arhivate cu ajutorul programelor de calculator, deși beneficiarii drepturilor apreciază că lor nu le revin decât venituri modeste în urma exploatarea online a operelor lor.

2.2 În prezent, lista comunitară a excepțiilor cuprinde o excepție obligatorie și douăzeci de excepții facultative; prin urmare statele membre sunt libere să pună în aplicare sau nu excepțiile facultative, ceea ce, potrivit Comitetului, constituie un obstacol important în calea unei armonizări reale a excepțiilor justificate într-o economie a cunoașterii, care folosește mijloacele tehnologice aflate în evoluție constantă ale erei digitale. Cu toate acestea, lista fiind limitativă, împiedică adăugarea altor excepții de către anumite state membre. În plus, prin aplicarea „testului în trei etape” elaborat de OMC și OMPI, domeniul de aplicare al restricțiilor este afectat de trei condiții limitative: acestea nu se aplică decât în anumite cazuri speciale (de exemplu, în cazul utilizatorilor nevăzători), trebuie să nu aducă atingere exploatarea normală ale operei și trebuie să nu prejudicieze nejustificat interesele legitime ale titularului de drepturi.

⁽⁴⁾ Unele dintre acestea privesc drepturile ad-hoc, cum sunt cele ale autorilor de baze de date și de circuite electronice.

2.3 Comitetul apreciază că aceste dispoziții contribuie la o formă de armonizare; cu toate acestea, sistemul unei liste exhaustive, cuprinzând mai multe opțiuni și cu posibilitatea de a restrânge aria excepțiilor, după caz, pune probleme mult mai acute în legătură cu aplicarea și controlul în caz de difuzare online (în special prin sateliți).

2.4 Ar trebui ca lista să fie abordată mai categoric în privința obiectivelor societății cunoașterii și a celor de combatere a oricărei forme de discriminare, dat fiind că obiectivul armonizării pozitive nu a fost atins; au rămas prea multe excepții.

2.5 Interesele economice vizează, în special, divertismentul, anumite forme de cultură sau jocuri, și nu cunoașterea propriuzisă; dar nu este oportun ca din acest motiv să se stabilească o linie de demarcație prea rigidă între diferitele forme de conținut, cu excepția, desigur, a conținutului pornografic sau periculos pentru publicul tânăr.

2.6 Aceste excepții ar trebui să se aplice la toate formele de handicap care restrâng utilizarea conținuturilor multimedia de pe internet, la învățământul de la toate nivelurile, inclusiv la formarea continuă și la universitățile pentru vârsta a treia, la biblioteci, la biblioteci multimedia publice și universitare, la publicul aflat pentru tratament îndelungat în spital sau centre de reeducare funcțională, la deținuți, la cercetătorii din sectorul public și privat, pe baza acordurilor specifice cu bibliotecile și centrele de documentare specializate. Beneficiarii excepțiilor respective ar trebui să dispună de posibilitatea acționării în justiție în caz de imposibilitate sau dificultate excesivă de acces; cu toate acestea, extinderea domeniului excepțiilor ar trebui să fie însoțită de modalități noi de compensare, cel puțin pentru titularii originari ai dreptului⁽¹⁾, cum este cazul remunerației pentru copia privată.

2.7 Eventualele compensații ar trebui colectate de organismele de gestiune colectivă agreeate, însărcinate cu colectarea și repartizarea acestor compensații pe baza unor chei de repartitie modulabile în funcție de tipurile de excepții obligatorii reținute.

2.8 Ar trebui angajate consultări și negocieri aprofundate între reprezentanții părților interesate, de la producția operelor până la utilizarea lor. Cu toate acestea, Comitetul consideră că, dacă într-o primă fază Comisia ar putea să stabilească o serie de orientări, ulterior ar fi oportună crearea unor „licențe-tip” comu-

nitare minimale, care ar putea fi adaptate la nivel național de către părțile interesate.

2.9 În opinia Comitetului, intermedierea bibliotecilor publice, a celor universitare, a centrelor de documentare și cercetare, ca și controlul exercitat de organismele de gestiune colectivă răspund într-o măsură suficientă criteriilor, poate prea limitative sau interpretate prea restrictiv, stabilite de TRIPs, în măsura în care nu fac trimitere nici la nevoile societății cunoașterii, nici la explozia utilizării internetului în toate domeniile, în special în cel al educației, formării și schimburilor științifice între cercetători.

2.10 O serie de opere cu caracter educativ, științific sau tehnic sunt deja accesibile pe internet sub licențe „light”, cum ar fi GPL⁽²⁾ sau licența „creative common” pentru operele literare și artistice. Aceste licențe și producția de conținuturi utile societății cunoașterii⁽³⁾ ar trebui încurajate prin cereri de oferte sau prin susținerea instituțiilor care produc conținuturi științifice și tehnice, cum sunt programele de calculator în aplicarea acestui tip de licență⁽⁴⁾.

3. Excepții: aspecte specifice

3.1 Cartea verde acordă o atenție specială atât excepțiilor care pot promova cel mai eficient difuzarea cunoștințelor, cum ar fi aceea în beneficiul bibliotecilor sau al arhivelor, autorizarea difuzării operelor în scopuri didactice și de cercetare, cât și excepției în beneficiul persoanelor cu handicap și, eventual, al conținuturilor create de utilizator.

3.2 Digitalizarea operelor din biblioteci și arhive, în scopul păstrării și conservării documentelor originale, unele dintre acestea fiind unice, și în scopul comunicării online, este în plină dezvoltare, după cum o arată inițiativa bibliotecii digitale comunitare, Europeana.

3.3 În opinia Comitetului, amploarea și condițiile existente pe plan național în vederea digitalizării și comunicării operelor variază foarte mult și, uneori, sunt prea restrictive. Într-adevăr, directiva prevede o singură excepție la dreptul de reproducere pentru consultare în scopul unor cercetări specifice, și o conservare limitată, fără scop comercial. Testul în trei etape este prevăzut în mod strict, dar acesta ar putea fi flexibilizat, mai ales în cazul în care s-ar stabili o compensație, chiar de natură forfetară, în beneficiul autorilor.

⁽²⁾ Licența publică generală, care privește în special licențele gratuite.

⁽³⁾ A se vedea Avizul Comitetului privind cooperarea și transferul de cunoștințe, CESE 330/2009.

⁽⁴⁾ Numeroase mari întreprinderi private contribuie activ la finanțarea acestor producții sub licențe particulare sau libere, pentru că văd în acestea sursa unor inovații profitabile.

⁽¹⁾ Autorii ca persoane care au conceput sau au realizat, ele însele sau prin intermedierea unui terț, o creație.

3.4 Cazurile limitative ar trebui să fie, în primul rând, conservarea operelor celor mai fragile sau mai rare, listele de lucrări recomandate elevilor, licențelor și studenților în cadrul procesului de învățământ, educația inițială și permanentă putând fi declarată de interes național special. Ar trebui să fie posibilă limitarea opțiunilor privind formatele fișierelor informatice la formate care fac obiectul unei norme internaționale recunoscute de ISO și interoperabilă cu majoritatea „formatelor deschise” sau „brevetate” existente ⁽¹⁾.

3.5 Numărul exemplarelor ar trebui fixat în funcție de populația de utilizatori autorizați și în funcție de necesitățile de conservare, definite limitativ ⁽²⁾.

3.6 Chestiunea punerii la dispoziție online ridică probleme deosebite, care cer garanții suplimentare privind nediseminarea de către destinatari. Anumite persoane ar putea achita taxa de licență și de serviciu ⁽³⁾.

3.7 Ar trebui să se aibă în vedere modificarea directivei, pentru a permite împrumutul online efectuat în scopuri legate de cercetare și de învățământ, în condiții juridice și tehnice bine stabilite. Procedura reținută și obligația de a înțelege bine termenii licenței speciale, precum și condițiile specifice ale împrumutului online ar trebui să contribuie la educația în respectul dreptului de autor, în special la tineri. Comitetul a preconizat dintotdeauna formarea în spiritul respectului pentru creația intelectuală, deoarece aceasta constituie o componentă etică fundamentală a economiei cunoașterii.

4. Opere orfane

4.1 Operele orfane constituie un fond important al creativității.

4.2 Comitetul apreciază că în Cartea verde se pun întrebări interesante și se propun căi spre soluții concrete extrem de pozitive. După cercetări suficiente de atente, ar putea fi publicate periodic liste de opere orfane. Dacă nici unul din titularii dreptului nu se face cunoscut în termenul stabilit, opera nu intră în domeniul public, ci într-un sistem de protecție adecvat al dreptului de autor, pentru cazul în care un titular al dreptului se manifestă în cele din urmă. Alegerea sistemului de licențe ar putea să se inspire din experiențele daneză și ungară, dar, în opinia Comitetului, o licență-tip europeană nu ar trebui deloc exclusă, ci chiar ar fi preferabilă.

4.3 Comitetul consideră că nu este necesar să se recurgă la o directivă specifică pentru operele orfane, deoarece gestionarea acestor opere nu implică noi excepții de la dreptul de autor, ci modalități particulare de gestionare a licențelor în cadrul

⁽¹⁾ De asemenea, fiecare fișier ar trebui marcat cu un „filigran” („watermark”) care trimite la o notă explicativă a licenței obligatorii, cuprinzând limitele de utilizare, definite în mod specific, ar trebui să marcheze fiecare fișier.

⁽²⁾ De exemplu, o copie în locul respectiv, o altă într-o altă instituție similară, în temeiul unui acord de conservare reciprocă și una pe un server de stocare digitală.

⁽³⁾ De exemplu, pentru constituirea mapelor de documentare pentru cercetătorii dintr-un anumit domeniu sau în serviciul laboratoarelor și al altor întreprinderi.

regimului juridic al dreptului de autor. În opinia Comitetului, instrumentul adecvat ar fi crearea unui nou capitol în directiva actuală.

4.4 Comisia ar putea publica și actualiza periodic lista instituțiilor însărcinate cu gestionarea operelor orfane și ar putea avea în vedere revizuirea acesteia după o perioadă experimentală de cinci sau zece ani, spre a include publicarea unui raport și a unor statistici.

5. Excepția pentru persoanele cu handicap

5.1 Comitetul ar dori o abordare mai puțin restrictivă a naturii handicapului și a dificultăților de acces la opere decât cea care prevalează în prezent în numeroase țări europene, deoarece, în afara dificultăților de obținere a operelor în diferite situații de handicap, veniturile acestor persoane sunt în general reduse, ceea ce adaugă un obstacol de natură economică incontestabil și socialmente inacceptabil, fiind vorba despre accesul la informații, la educație și la cultură.

5.2 Implicarea asociațiilor persoanelor cu handicap ar trebui să permită reformularea excepțiilor privind diferitele handicapuri. Acestea ar putea fi asociate și la gestionarea terminalelor speciale și, pentru cazurile mai dificile, ar putea furniza personal format pentru asistarea persoanelor cu handicap. Aceste ajutoare ar fi finanțate din donații private și din subvenții publice acordate asociațiilor. Asociațiile, în aceleași condiții și chiar în cooperare cu bibliotecile sau muzeele acreditate, ar putea negocia cu reprezentanții autorilor condiții de utilizare care să ofere garanții împotriva pirateriei; în opinia Comitetului, trebuie să se ia în considerare extinderea excepțiilor la bazele de date deoarece, în caz contrar, ar putea fi împiedicat accesul la operele de referință, cum ar fi enciclopediile și dicționarele. Directiva „bazelor de date” ar trebui revizuită din motive educative și de acces la cunoștințe, motive analizate anterior, precum și pentru a se asigura accesul persoanelor cu handicap.

5.3 Participarea asociațiilor ar putea, de asemenea, să se extindă și la educația în respectul licenței de utilizare. Și în această situație utilizatorilor trebuie să li se creeze convingerea că respectarea dreptului de autor este o condiție esențială a continuării activităților creatoare. Cu toate acestea, pare incorect să se transfere costurile licenței și ale terminalelor asupra persoanelor cu handicap; o excepție este indispensabilă pentru toate cazurile de handicap care pun probleme de acces la opere. Această sarcină ar trebui asumată de instituțiile publice care au obligația de a pune operele, inclusiv bazele de date și programele de calculator, la dispoziția utilizatorilor cu handicap. Legislația privitoare la bazele de date ar trebui adaptată în consecință ⁽⁴⁾.

⁽⁴⁾ și ar trebui să privească atât bazele de date originale, cât și bazele „sui generis” (dicționare, enciclopedii...)

5.4 Principalele biblioteci publice și principalele muzee li s-ar putea impune obligația de a pune la dispoziție operele într-o formă specială, adaptată pentru persoanele cu handicap, costurile urmând să fie suportate de bugetul pentru cultură al administrației de la nivel regional sau național; o astfel de politică publică ar răspunde obligațiilor de a lupta pentru egalitate între cetățeni(e) și împotriva oricăror forme de discriminare.

5.5 Excepția prevăzută de directivă în scopuri educaționale și de cercetare este aplicată într-un mod prea restrictiv; ar trebui extinsă, fără a aduce prejudicii testului OMC, incorporând în document indicațiile privind sursa și autorul, precum și limitările de utilizare și interzicerea reproducerii ilegale.

5.6 Un sistem de licență obligatorie ar putea acoperi împrumuturile de opere online efectuate în scopuri legate de învățământ și de cercetare, pe baza unui contract-tip între organismele de împrumut și organismele de colectare agréate.

5.7 Excepția ar trebui să acopere atât părțile unei opere selectate de responsabili competenți din învățământ, cât și operele complete; acest criteriu ar trebui să țină de considerente educative. Astfel s-ar consolida certitudinea juridică fără a reduce sfera de aplicare a drepturilor de autor. Armonizarea consolidată ar evita, într-un cadru educativ transeuropean, posibilitatea ca o acțiune considerată legală într-o țară, să fie considerată ca un act de piraterie în alta.

5.8 Formarea la distanță implică posibilitatea de a utiliza reproducerile (dosarele pedagogice) la domiciliu, în special în cazul studenților, dar și al cetățenilor europeni rezidenți în țări terțe.

6. Conținuturi create de utilizator

6.1 Această chestiune a devenit din ce în ce mai actuală, în contextul aplicațiilor de tip web 2.0 ⁽¹⁾. Dreptul de autor sau

licența alternativă propusă inițial de autor pot fi transformate sau pot evolua fără ca acest lucru să poată fi asimilat pirateriei.

6.2 Pentru astfel de inițiative cum ar fi enciclopediile participative, cel mai simplu ar fi să se stabilească atât un tip de licență adecvată, cum ar fi licențele „*creative common*” sau „*wikipedia*”, cât și o moderare din partea autorului inițial, înainte de orice adăugare sau transformare, asigurând, în același timp, pluralitatea ideilor.

6.3 Acest caz particular este încă o dovadă că internetul nu coexistă ușor cu dreptul de autor.

6.4 Remunerația autorilor ale căror opere sunt distribuite pe internet provine mai puțin din plata licențelor directe decât din veniturile indirecte, provenite, de exemplu, din publicitate, mai degrabă decât din abonamente. Deși abonamentele sunt și ele în dezvoltare, „modelul de afaceri” al internetului face apel la soluții netradiționale de difuzare, caracterizate prin dematerializare și transmitere digitală. Din acest punct de vedere, suntem încă într-o fază tranzitorie de căutare a unor noi modele de remunerare ⁽²⁾, costurile de producție și de transmitere a operelor dematerializate neputând fi comparate cu acelea, mult mai ridicate, ale vânzării pe suport fizic.

6.5 Rămâne de găsit echilibrul între noile forme de difuzare, tehnologiile de reproducere, nevoile societății cunoașterii și drepturile de autor. Acest echilibru nu se va putea realiza prin utilizarea masivă de măsuri represive orientate în principal împotriva unei categorii de vârstă care va fi astfel incriminată, în absența legislației și a căutării unor forme noi de remunerare a autorilor. Având în vedere importanța și rapiditatea evoluțiilor tehnologice, este urgent ca limitele actuale să evolueze la rândul lor.

Bruxelles, 24 martie 2009

Președintele
Comitetului Economic și Social European
Mario SEPI

⁽¹⁾ Se definesc ca Web 2.0 interfețele care permit utilizatorilor de internet să interacționeze simultan și cu conținutul paginilor, dar și între ei, ceea ce face din Web 2.0 o rețea de comunitate și interactivă.

⁽²⁾ Ca în cazul inițiativelor Google și, mai recent, Microsoft.